

Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право
УДК 349.6

Дейнега Марина Андріївна

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та господарського права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Deineha Maryna

*Doctor of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Civil and Economic Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0002-4785-7509*

Гулак Олена Василівна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Gulak Olena

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0001-9004-0185*

Головій Людмила Василівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Holovii Liudmyla

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0002-5537-0944*

Василенко Леся Павлівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правознавства

Поліський національний університет

Vasylenko Lesia

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Law

Polissia National University

ORCID: 0000-0001-8333-8573

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ
ВНАСЛІДОК ВИДОБУТКУ БУРШТИНУ
LEGAL PRINCIPLES OF REPRODUCTION OF NATURAL
RESOURCES AS A RESULT OF AMBER MINING**

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу сучасного стану правового забезпечення відтворення природних ресурсів внаслідок видобутку бурштину. Актуальність визначеної теми дослідження обумовлена негативними екологічними наслідками, що зумовлені видобутком бурштину в Україні. Такий вид природокористування призводить до порушення збалансованих екосистем, а також спричиняє часткове або повне знищення природних ресурсів та природоохоронних функцій, які вони виконують. Окрім того, нагальність вирішення окресленого питання зумовлена і недосконалістю правового регулювання відтворення природних ресурсів внаслідок видобутку бурштину. Метою статті визначено дослідження теоретичних підходів до характеристики суспільних відносин з відтворення природних ресурсів внаслідок видобутку бурштину, аналіз нормативно-правових актів України з даної проблематики, а також окреслення напрямів удосконалення національного законодавства у цій сфері. За результатами дослідження встановлено, що дійсно*

видобуток бурштину справляє значний негативний вплив на екологічний стан довкілля і природних ресурсів, що вимагає вирішення питання про належне правове забезпечення відтворення природних ресурсів після проведення відповідних заходів. У цьому аспекті необхідним є обов'язкове проведення рекультивації порушених територій, задля їх повернення у природний стан і відновлення порушених зв'язків екосистеми. Рекультивація порушених і деградованих територій є одним із провідних заходів відтворення природних ресурсів. Але, а жаль, слід констатувати що законодавство, яке регулює суспільні відносини у сфері рекультивації потребує подальшого удосконалення і підготовки відповідних спеціальних нормативно-правових актів.

Ключові слова: видобуток бурштину, відтворення природних ресурсів, рекультивація земель, відтворення лісів, лісорозведення, правове регулювання.

Summary. The article is devoted to the analysis of the current state of legal support for the reproduction of natural resources as a result of amber mining. The relevance of the research topic is determined by the negative environmental consequences caused by the extraction of amber in Ukraine. This kind of nature management leads to the disturbance of balanced ecosystems, and also causes the partial or complete destruction of natural resources and the environmental protection functions they perform. In addition, the urgency of solving the outlined issue is due to the imperfection of the legal regulation of the reproduction of natural resources as a result of amber mining. The purpose of the article is the study of theoretical approaches to the characterization of social relations for the reproduction of natural resources as a result of amber mining, the analysis of normative legal acts of Ukraine on this issue, as well as the outline of directions for improving national legislation in this area. According to the results of the study, it was established that the extraction of amber really has a significant negative impact on the ecological state of the environment and

natural resources, which requires a solution to the issue of proper legal protection of the reproduction of natural resources after taking appropriate measures. In this aspect, it is necessary to carry out the reclamation of the disturbed territories in order to return them to their natural state and restore the disturbed connections of the ecosystem. Reclamation of disturbed and degraded territories is one of the leading measures of reproduction of natural resources. But, alas, it should be stated that the legislation that regulates social relations in the field of reclamation needs further improvement and the preparation of relevant special legal acts.

Key words: *amber mining, reproduction of natural resources, land reclamation, forest reproduction, afforestation, legal regulation.*

Постановка проблеми. Початок ХХІ ст. ознаменувався загостренням проблем несанкціонованого видобутку бурштину, що призводить до порушення збалансованих екосистем України. Внаслідок таких дій мають місце діяння, що спричиняють часткове або повне знищення природних ресурсів та природоохоронних функцій, які вони виконують. Видобуток бурштину в Україні здійснюється на територіях, зайнятих лісовими ресурсами, водно-болотними угіддями, та на землях сільськогосподарського призначення (сіножатях, пасовищах, орних землях). Цей процес сильною мірою впливає на навколишнє середовище в цілому і окремі природні ресурси зокрема. Негативними чинниками є: порушення ґрунтового покриву (у процесі розробки кар'єрів утворюються кратери, діаметр яких може досягати десятків метрів; масштабні родовища після припинення видобутку бурштину неможливо повернути до природного стану); знищення ареалів існування рослин і тварин; забруднення природних вод (забруднені води з відвалів потрапляють у водоносні горизонти й водотоки; внаслідок інтенсивного відкачування підземних вод з кар'єрів їх рівень знижується); накопичення відходів (у процесі видобутку кар'єрним способом накопичуються великі обсяги

відпрацьованої породи, що займають великі площі); забруднення атмосфери; знищення лісових масивів тощо. При цьому масштаби трансформації цих територій на непридатні землі, так звані «bed lands», або «ландшафти Місяцю», зростають прискореними темпами, а їх екологічний стан все частіше оцінюється як катастрофічний з майбутніми важкими наслідками.

Загальновизнаною стратегією взаємовідносин суспільства і природи визнано концепцію сталого розвитку. Основними засадами державної екологічної політики України на період до 2030 р. (Закон України від 28 лютого 2019 р. [1]) визначено, що сталий розвиток будь-якої держави означає таке її функціонування, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні і духовні потреби населення, забезпечується раціональне, високоефективне, збалансоване використання і відтворення природних ресурсів. Відповідно до ст. 40 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. [2] використання природних ресурсів має здійснюватися з додержанням обов'язкових екологічних вимог, у тому числі шляхом реалізації заходів щодо відтворення природних ресурсів. При цьому відтворення природних ресурсів є елементом екологізації матеріального виробництва, одним із принципів охорони довкілля (ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

У зв'язку з цим, враховуючи нерозривний зв'язок між використанням природних ресурсів, у тому числі шляхом видобутку бурштину, з їх відтворенням, що є обов'язковою умовою сталого природокористування, дослідження окресленої проблематики має важливе теоретичне і практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі правові аспекти відтворення природних ресурсів були предметом дослідження багатьох науковців – представників еколого-правової доктрини: Т.В. Єрмолаєвої [3],

І.І. Каракаша [4], Н.Р. Кобецької [5], В.М. Комарницького [6], Т.В. Лісової [7], Е.В. Позняк [8] та ін. Однак, проблеми відтворення природних ресурсів внаслідок видобутку бурштину залишаються малодослідженою проблематикою, що і зумовило вибір теми дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження теоретичних підходів до характеристики суспільних відносин з відтворення природних ресурсів внаслідок видобутку бурштину, аналіз нормативно-правових актів України з даної проблематики, а також окреслення напрямів удосконалення національного законодавства у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. В енциклопедичній літературі міститься декілька тлумачень поняття «відтворення»: створення знову того самого; повторення [9, с. 647]; безперервний рух і відновлення процесу виробництва якої-небудь системи – біологічної чи соціальної, що включає оновлення елементів системи, відносин між ними і взаємодій із зовнішнім середовищем [10, с. 141].

Відтворення природних ресурсів також є предметом дослідження науковців. Так, відтворення природних ресурсів визначається науковцями як сукупність заходів, спрямованих на підтримання тих умов, що максимально сприяють протіканню природних процесів відновлення (утворення) природних ресурсів [5, с. 116]. Деякі вказують вказує на те, що відтворення природних ресурсів – це вид використання природних ресурсів, що є наслідком більш раннього антропогенного впливу, під час якого відбулося перевищення господарського використання природного ресурсу, у результаті чого виникла необхідність у відновленні порушеної екологічної рівноваги [6, с. 11].

На прикладі лісових ресурсів проблемами відтворення природних ресурсів займається Е.В. Позняк, яка під відтворенням лісів пропонує розглядати складову процесу ведення лісового господарства, що

реалізується у діяльності підприємств, установ, організацій і громадян, які здійснюють ведення лісового господарства, з метою задоволення екологічних, оздоровчих, рекреаційних, естетичних, науково-освітнянських, виховних та інших потреб людини і матеріальних потреб суспільства у лісових ресурсах, збільшення лісистості України та окремих її регіонів, підвищення водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних, інших корисних властивостей лісів і захисних лісових насаджень, поліпшення якісного складу лісів, підвищення їх продуктивності та біологічної стійкості [8, с. 211].

При цьому науковці звертають увагу на те, що відтворення природних ресурсів – це врегульована нормами права діяльність власників і користувачів земельних ділянок, на яких знаходяться природні ресурси, спрямована на підвищення їх кількісних та якісних характеристик [4, с. 149]. Дійсно, відтворювальна діяльність насамперед повинна мати юридичний аспект, оскільки значна частина відносин із відтворення природних багатств виникає, змінюється та припиняється у встановленому законодавством порядку, зміст яких носить правовий характер.

Отже, у науковій літературі відтворення природних ресурсів розглядається: 1) у широкому розумінні як компенсація шкоди, що завдається природним ресурсам у процесі експлуатації, споживання, добування тощо; 2) у вузькому розумінні як спеціалізований вид діяльності користувача природних ресурсів: а) безпосередньо; б) за договором з уповноваженим суб'єктом; в) за рахунок власних коштів користувача природних ресурсів та інших користувачів, що стягуються з них у вигляді екологічних податків і йдуть на фінансування загальнодержавних та регіональних програм з раціонального використання та відтворення природних ресурсів [11, с. 131].

Підсумовуючи, суспільні відносини з відтворення природних ресурсів можна визначити як штучний процес відновлення кількісних та

якісних характеристик природних ресурсів, взаємозв'язків між ними і довкіллям в цілому, обумовлений негативними наслідками антропогенної діяльності, з метою встановлення порушеної екологічної рівноваги та задоволення потреб людини й суспільства.

Серед нормативно-правових актів, що передбачають заходи у сфері відтворення природних ресурсів, можна виділити Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р., Водний кодекс України від 6 червня 1995 р., Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. та інші акти поресурсного законодавства.

Земельний кодекс України [12] пов'язує поняття відтворення земель з їх охороною (ст.ст. 162, 163). Зокрема, завданням охорони земель є забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель. У чинному водному законодавстві України також містяться норми, присвячені відтворенню водних ресурсів. Водний кодекс України [13] оперує двома окремими юридичними категоріями «охорона вод» і «відтворення водних ресурсів».

У сфері відтворення природних ресурсів чималий інтерес представляють норми лісового законодавства України. Лісовий кодекс України [14] визначає правові засади щодо охорони, захисту, використання і відтворення лісових ресурсів. У Лісовому кодексі України міститься окрема глава 14 «Відтворення лісів», згідно з якою відтворення лісів здійснюється з метою: 1) досягнення оптимальної лісистості шляхом створення в максимально короткі строки нових насаджень найбільш економічно та екологічно доцільними способами і технологіями; 2) підвищення водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних, інших корисних властивостей лісів і захисних лісових насаджень; 3) поліпшення якісного складу лісів, підвищення їх продуктивності та біологічної стійкості (ст. 79). Крім того, Лісовий кодекс України передбачає види відтворення лісів – відновлення і лісорозведення.

Видобуток бурштину дійсно завдає шкоди довкіллю й окремим природним ресурсам, що потребує вжиття заходів щодо їх відтворення. Зокрема, шкода довкіллю спричиняються внаслідок забруднення насамперед земельних ресурсів під час видобутку. Так, землі вважаються забрудненими, якщо в їх складі виявлені кількісні або якісні зміни. Для відтворення земель, деградованих у процесі видобутку бурштину, необхідно здійснити низку заходів, передбачених законодавством. Так, землі, які зазнали змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід та у гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, підлягають рекультивації (ч. 2 ст. 166 Земельного кодексу України). Тобто земельні ресурси після видобутку бурштину потребують вжиття заходів з рекультивації – комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель (ч. 1 ст. 166 Земельного кодексу України). Рекультивація земельних ділянок здійснюється шляхом пошарового нанесення на малопродуктивні земельні ділянки або ділянки без ґрунтового покриву знятої ґрунтової маси, а в разі потреби – і материнської породи в порядку, який забезпечує найбільшу продуктивність рекультивованих земель (ст. 52 Закону України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р. [15]).

Проте, аналізуючи чинну законодавчу базу слід констатувати, що у чинному земельному законодавстві немає спеціального нормативно-правового акта, в якому комплексно були б врегульовані земельно-рекультиваційні правовідносини, що істотно знижує ефективність правового забезпечення рекультивації земель в Україні. Однак, земельне законодавство вимагає від відповідних підприємств, які здійснюють видобуток бурштину і порушують при цьому ґрунтовий покрив, після

завершення здійснювати рекультивацію (ст. 166 Земельного кодексу України, ст. 52 Закону України «Про охорону земель»).

Рекультиваційні роботи після видобутку бурштину виконують двома етапами: технічна та біологічна рекультивація. Під час технічної рекультивації порушені землі готують для подальшого використання: планують їхню поверхню; знімають, перевозять і складують родючий ґрунт; будують дороги, гідротехнічні й меліоративні споруди. Біологічна рекультивація передбачає комплекс робіт для поліпшення фізичних та агрохімічних властивостей ґрунтів на рекультивованих землях (вапнування, піскування, внесення мінеральних добрив та ін.) [16].

Розрізняють також декілька видів рекультивації залежно від того, як саме передбачається використовувати у майбутньому порушені землі. Сільськогосподарська рекультивація здійснюється в районах з розвиненим сільським господарством, на великих за площею кар'єрах. Це найдорожчий вид рекультивації, оскільки до земель, де мають вирощувати сільськогосподарські культури, ставляться найвищі вимоги. Лісогосподарська рекультивація проводиться там, де є можливість відновити ділянки лісу з цінними породами дерев. Її вартість і вимоги до агрохімічних характеристик ґрунту є нижчими, порівняно з сільськогосподарською рекультивацією. Водогосподарська рекультивація стосується здебільшого тих кар'єрів, які після відпрацювання заповнюються ґрунтовими й дощовими водами. такі штучні озера впорядковують, у них запускають рибу, їхні береги озеленюють тощо. Рекреаційна рекультивація виконується неподалік міст і великих населених пунктів з метою створення зон відпочинку. Досить часто її поєднують з водогосподарською й лісогосподарською рекультивацією (озера в кар'єрах упорядковують, на їхніх берегах облаштовують пляжі, бази відпочинку, висаджують дерева, кущі тощо). Будівельна рекультивація — це підготовка порушених земель під спорудження

житлових будинків, спортивних майданчиків, промислових підприємств, складів та ін. [16].

Після завершення комплексу відновлювальних робіт рекультивовані землі та прилеглі до них території мають становити екологічно збалансований сталий ландшафт [17, с. 553]. Ним є територія з наявною на ній сукупністю природних і штучно створених компонентів, що складають цілісну однорідну систему, знаходяться між собою в оптимальному кількісному співвідношенні [18, с. 5–6].

Шкода довкіллю настає і внаслідок псування земель лісового фонду і лісових ресурсів. Тобто видобуток бурштину кардинально змінює і лісові екосистеми: знищуються і сильно пошкоджуються лісові ресурси, змінюється флористичний склад рослинних угруповань тощо. З метою зупинення деградації лісових ділянок, у 2007 р. розпочалася реалізація пілотного проекту рекультивації земель лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобутку бурштину, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1063 [19].

Згідно із зазначеною постановою, державні підприємства, що належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України, і мають у користуванні земельні ділянки лісогосподарського призначення, які порушені внаслідок незаконного видобутку бурштину, зобов'язані забезпечити й організувати виконання робіт з рекультивації у порядку, встановленому законодавством про землеустрій.

Відтворення лісів на рекультивованих землях реалізується відповідно до Правил відтворення лісів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2007 р. № 303 [20].

Відтворення лісів здійснюється шляхом відновлення лісових ділянок, що були вкриті лісовою рослинністю, а на землях, що раніше не були зайняті лісом та є придатні для створення лісових насаджень, – шляхом

лісорозведення. Лісорозведення проводиться шляхом створення лісових культур або сприяння природному поновленню на придатних для створення лісів землях, не вкритих лісовою рослинністю.

Відтворення лісів забезпечується природним способом (природне поновлення), штучним способом (створення лісових культур методом садіння садивного матеріалу, висівання насіння або поєднання методів садіння та висівання) і комбінованим способом (природне поновлення та створення лісових культур).

Внаслідок видобутку бурштину звичайно лісова екосистема зазнає негативного впливу, при цьому відтворення лісів повинно забезпечувати: раціональне використання лісових ділянок; поліпшення якісного складу лісів, підвищення їх продуктивності та біологічної стійкості; підвищення водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних та інших корисних властивостей лісів; досягнення оптимальної лісистості шляхом створення в максимально короткі строки нових насаджень найбільш економічно та екологічно доцільними способами і технологіями.

Висновки. Видобуток бурштину справляє значний негативний вплив на екологічний стан довкілля і природних ресурсів, що вимагає вирішення питання про належне правове забезпечення відтворення природних ресурсів після проведення відповідних заходів. У цьому аспекті необхідним є обов'язкове проведення рекультивації порушених територій, задля їх повернення у природний стан і відновлення порушених зв'язків екосистеми. Дійсно, рекультивація порушених і деградованих територій є одним із провідних заходів відтворення природних ресурсів. Але, а жаль, слід констатувати що законодавство, яке регулює суспільні відносини у сфері рекультивації потребує подальшого удосконалення і підготовки відповідних спеціальних нормативно-правових актів.

Література

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
3. Єрмолаєва Т.В. Сучасні проблеми правового регулювання видобування бурштину. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 282–285.
4. Каракаш І.І. Правове регулювання природокористування як форми охорони природного середовища. *Екологічне право України: підручник / за ред. І.І. Каракаша*. Одеса: Фенікс, 2012. С. 147–181.
5. Кобецька Н.Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики: монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016. 271 с.
6. Комарницький В.М. Право спеціального природокористування: автореф. дис. ... д.ю.н. : 12.00.06. Київ, 2012. 36 с.
7. Лісова Т.В. Рекультивация земель як основний захід їх відновлення. *Право і суспільство*. 2017. № 5. С. 119–125.
8. Позняк Е.В. Правові засади та перспективи відтворення лісів в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право»*. 2010. Вип. 156. С. 204–213.
9. Словник української мови: в 11 томах / за ред. акад. І. Білодіда. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1970. 799 с.
10. Українська Радянська енциклопедія. В 12 т. / за ред. М.П. Бажана. Т.

2. Київ: Голов. ред. Укр. Рад. енцикл., 1978. 575 с.
11. Дейнега М.А. Теоретико-правові підходи до характеристики суспільних відносин з відтворення природних ресурсів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. № 1. С. 130–132.
12. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
13. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
14. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
15. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
16. Відновлення територій, порушених внаслідок видобування корисних копалин, зокрема бурштину. URL: <https://sd4ua.org/wp-content/uploads/2023/03/ukrayinskoju-7.pdf> (дата звернення: 24.04.2023)
17. Земельний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. В.І. Семчика. Київ : Ін Юре, 2003. 680 с.
18. Єлькін С.В. Правове регулювання ландшафтної території та охорони земель в Україні: автореф. ... дис. к.ю.н. : 12.00.06. Київ, 2012. 20 с.
19. Деякі питання реалізації пілотного проекту рекультивациі земель лісогосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину : постанова Кабінету Міністрів України від

30.11.2016 р. № 1063. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.04.2023)

20. Про затвердження Правил відтворення лісів : постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 р. № 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.04.2023)

References

1. Pro Osnovni zasady (strategiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
2. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
3. Iermolaieva T.V. Suchasni problemy pravovoho rehuliuвання vydobuvannya burshtynu. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2021. № 10. S. 282–285.
4. Karakash I.I. Pravove rehuliuвання pryrodokorystuvannya yak formy okhorony pryrodnoho seredovyshcha. Ekolohichne pravo Ukrainy: pidruchnyk / za red. I.I. Karakasha. Odesa: Feniks, 2012. S. 147–181.
5. Kobetska N.R. Dozvilne i dohovirne rehuliuвання vykorystannia pryrodnykh resursiv v Ukraini: pytannia teorii ta praktyky: monohrafiia. Ivano-Frankivsk: DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka», 2016. 271 s.
6. Komarnytskyi V.M. Pravo spetsialnoho pryrodokorystuvannya: avtoref. dys. ... d.iu.n.: 12.00.06. Kyiv, 2012. 36 s.
7. Lisova T.V. Rekultyvatsiia zemel yak osnovnyi zakhid yikh vidnovlennia. Pravo i suspilstvo. 2017. № 5. S. 119–125.
8. Pozniak E.V. Pravovi zasady ta perspektyvy vidtvorennia lisiv v Ukraini. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i

- pryrodokorystuvannia Ukrainy: Seriiia «Pravo». 2010. Vyp. 156. S. 204–213.
9. Slovnnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh / za red. akad. I. Bilodida. T. 1. Kyiv: Naukova dumka, 1970. 799 s.
 10. Ukrainska Radianska entsyklopediia. V 12 t. / za red. M.P. Bazhana. T. 2. Kyiv: Holov. red. Ukr. Rad. entsykl., 1978. 575 s.
 11. Deineha M.A. Teoretyko-pravovi pidkhody do kharakterystyky suspilnykh vidnosyn z vidtvorennia pryrodnykh resursiv. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Iurydychni nauky». 2018. № 1. S. 130–132.
 12. Zemelnyi kodeks Ukrainy vid 25.10.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
 13. Vodnyi kodeks Ukrainy vid 06.06.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>
 14. Lisovyi kodeks Ukrainy vid 21.01.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>
 15. Pro okhoronu zemel: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
 16. Vidnovlennia terytorii, porushenykh vnaslidok vydobuvannia korysnykh kopalyn, zokrema burshtynu. URL: <https://sd4ua.org/wp-content/uploads/2023/03/ukrayinskoyu-7.pdf>
 17. Zemelnyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar / za red. V.I. Semchyka. Kyiv: In Yure, 2003. 680 s.
 18. Ielkin S.V. Pravove rehuliuвання landshaftnoho vykorystannia ta okhorony zemel v Ukraini: avtoref. ... dys. k.i.u.n.: 12.00.06. Kyiv, 2012. 20 s.
 19. Deiaki pytannia realizatsii pilotnoho proektu rekultyvatsii zemel lisohospodarskoho pryznachennia, porushenykh vnaslidok nezakonnoho vydobuvannia burshtynu: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid

30.11.2016. № 1063. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-2016-%D0%BF#Text>

20. Pro zatverdzhennia Pravyl vidtvorennia lisiv: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.03.2007. № 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2007-%D0%BF#Text>